

*Пантелеймон Куліш – першорядна зірка
української культури:
письменник, видавець, редактор*

Департамент культури і туризму Полтавської
обласної державної адміністрації
Обласна бібліотека для юнацтва
ім. Олесея Гончара

***Пантелеймон Куліш – першорядна зірка української
культури: письменник, видавець, редактор***

*Інформаційно-методичні матеріали
до 200-річчя від дня народження*

УДК 821.161.2'06.09Куліш:025.5
К 90

Укладач: Наталія Іванівна Фенько

Пантелеймон Куліш – першорядна зірка української культури: письменник, видавець, редактор : інформаційно-методичні матеріали до 200-ї річниці від дня народження / укладач Н. І. Фенько ; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олесь Гончара. – Полтава, 2019. – 16 с.

У виданні висвітлено життєвий і творчий шлях, просвітницьку діяльність видатного українського письменника, поета, етнографа, перекладача, громадського діяча П. О. Куліша (1819-1897). Подається обґрунтування, чому його твори та ідеї були і залишаються важливим світоглядним джерелом для української молоді і відповідають її сучасним потребам у справі духовного і національного розвитку.

Для фахівців, що працюють з юнацтвом та молоддю.

Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олесь Гончара, 2019

Могучий майстер української мови
й творець українського правопису,
благородний поет «Досвіток»,
перекладач Шекспірових і Байронових творів,
а також Біблії, автор «Записок о Южной Руси»,
«Чорної ради» і сили інших цінних праць –
має право на нашу велику повагу і вдячність.
М. Коцюбинський

Пантелеймон Олександрович Куліш – письменник, літературний критик, історик, мовознавець, учений-етнограф, дослідник фольклору, журналіст, перекладач та культурно-освітній діяч, який присвятив свою діяльність розбудові національної культури в ім'я духовного поступу українського народу. Разом із Тарасом Шевченком та Миколою Костомаровим він увійшов до складу славетної наддніпрянської «трійці» 1840-1860 рр., яка заклала підвалини національно-історичної самосвідомості та нової літератури. Пройшовши довгий і складний суперечливий творчий шлях, П. Куліш залишив цінні здобутки як фольклорист, учений і письменник.

Народився Пантелеймон Олександрович 7 серпня (26 липня) 1819 року в хуторі поблизу містечка Вороніжа Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині Шосткинський район Сумської області). Хліборобська родина Олександра Андрійовича та Катерини Іванівни Кулішів належала до козацько-старшинського роду, але була позбавлена дворянського звання. Любов до давніх українських пісень та легенд малому Панькові прищепила мати. Вона зацікавила його розповідями про старовину, які згодом син записав по пам'яті. Велику роль у становленні майбутнього письменника відіграла поміщиця У. Мужилівська – високоосвічена жінка, яка після смерті Катерини Іванівни приділяла багато уваги вихованню хлопчика, відкрила йому світ книги, сприяла вступу до Новгород-Сіверської гімназії. Згодом П. Куліш написав про неї повість «Історія Уляни Терентіївни» (1852).

Маючи гарну пам'ять, будучи цілеспрямованим і наполегливим, Пантелеймон успішно навчався. Літературний хист у хлопця проявився ще в гімназійні роки: він написав свій перший твір – казку «Циган», яку 1841 р. було надруковано в альманасі «Ластівка».

Через матеріальну скруту в сім'ї Пантелеймон після закінчення п'ятого класу (1836) був змушений залишити гімназію. Щоб зібрати кошти для продовження навчання, йому довелося працювати канцеляристом у Ніжинському ліцеї, а також домашнім вчителем.

1839 р. П. Куліш став вільним слухачем філософського та юридичного факультетів Київського університету св. Володимира. Відсутність документів, що засвідчували дворянське походження, стала причиною його відрахування з університету наприкінці 1840 р. Надалі він відвідував лекції лише як вільний слухач і поглиблював свої знання самоосвітою: читав літературні твори,

студював літописи й історичні праці, вивчав мови, знайомився з усною народною творчістю слов'янських народів. Одночасно він вдався до перших літературних спроб, помічених і підтриманих Михайлом Максимовичем.

За рекомендацією колишнього ректора здібний юнак з 1841 року почав викладати російську словесність у дворянському повітовому училищі в Луцьку, потім деякий час учителював у Рівному, а згодом у Києво-Подільському та Києво-Печерському дворянських училищах. Енергійна натура П. Куліша не обмежувалася лише освітянською роботою. Він займався літературною творчістю, цікавився пам'ятками національної історії, насамперед козацької, під час літніх канікул збирав фольклорні та етнографічні матеріали. Це захоплення привело його до науково-етнографічної практики у складі Археографічної комісії (1843). Відтоді молодий дослідник долучився до вивчення історико-літературних та археологічних пам'яток Правобережної України, козацько-гайдамацького минулого, закарбованого в піснях та легендах, що надихнуло його на створення роману з української минувщини «Михайло Чарнишенко, или Малороссия восемьдесят лет назад» (1843) та інших творів.

Загалом період 1843-1845 рр. став надзвичайно важливим та цікавим у творчому становленні П. Куліша. Це був час нових знайомств, входження в широкий світ поезії, науки, перших літературних успіхів.

Під час однієї з етнографічних експедицій Правобережною Україною Пантелеймон Куліш познайомився з польським письменником української школи М. Грабовським. Згодом завітав до його маєтку в с. Олександрівка, що на Чигиринщині. Спілкуючись з М. Грабовським, він дійшов висновку про необхідність розвитку культурного українського життя. В Олександрівці Пантелеймон Олександрович написав у стилі Гомерової «Іліади» патріотичну епічну поему «Україна» (1843) про героїчні подвиги гетьманів та козаків.

У той же період П. Куліш познайомився з В. Білозерським і Т. Шевченком, з якими склалися теплі дружні стосунки.

1844 р., коли створювались програмні документи Кирило-Мефодіївського братства, відбулося його знайомство з М. Костомаровим. П. Куліш активно впливав на розробку ідейних засад братства, проте активної участі в його роботі не брав, бо в листопаді 1845 р. на запрошення ректора Петербурзького університету П. Плетньова поїхав працювати до північної столиці. Однак зв'язок із братчиками підтримував, листувався з М. Костомаровим, Т. Шевченком, В. Білозерським, О. Марковичем, М. Гулаком.

Незабаром перед Кулішем відкрилися нові можливості: на початку 1847 року він вирушив в освітню мандрівку Західною Європою, куди його відрядила Петербурзька Академія Наук для вивчення мов і культури слов'янських народів. Молодого науковця і літератора супроводжувала вісімнадцятирічна дружина Олександра – майбутня письменниця Ганна Барвінок, яка походила з відомого шляхетного роду Білозерських. Старшим боярином на весіллі, що відбулось на початку 1847 року в садибі батьків нареченої на хуторі Мотронівка поблизу села Оленівка на Чернігівщині, був Тарас Шевченко, з яким Куліш познайомився і заприятелював ще влітку 1843 року, коли той вперше приїхав до Києва.

Мандрівка тривала недовго: на початку квітня, коли молоде подружжя перебувало у Варшаві, Куліша заарештували і незабаром ув'язнили в казематах III відділення жандармського управління в Петербурзі, звинувативши в належності до Кирило-Мефодіївського братства. Втім, слідство не виявило документальних доказів участі Куліша в діяльності цієї таємної організації, і, зрештою, йому інкримінували лише дружні стосунки з її членами і наявність «двозначних місць» в листах і творах, які могли сприяти формуванню сепаратистських настроїв. Кара була відносно м'якою: заслання до провінційної Тули.

Куліш, долю якого розділила дружина, провів у цьому місці понад 3 роки. Матеріальне становище родини було доволі тяжким, але він продовжував працювати, написавши низку історичних і літературних творів.

В грудні 1850 року Куліш дістав дозвіл повернутись до Петербурга, де, попри заборону друкуватись, публікує анонімно і під псевдонімом свої літературні праці і переклади західноєвропейської наукової літератури. Чимало часу займає підготовка шеститомного видання творів Миколи Гоголя. Він часто буває на Україні, де продовжує збирати і записувати фольклорні матеріали.

Після смерті 1856 року царя Миколи I Кулішеві офіційно дозволили друкуватись. Великий успіх мав його двотомник фольклорних матеріалів «Записки южной Руси», що був написаний «кулішівкою» – розробленим Кулішем фонетичним правописом української мови, яким з невеликими змінами користуються й дотепер. Незабаром вийшли друком його україномовні буквар і читанка – «Граматка», покликана сприяти відродженню україномовного шкільництва. Куліш виїздить за кордон, готує матеріали для «Основ» – першого українського громадсько-політичного і літературного журналу, створеного за ініціативи Василя Білозерського – одного з організаторів Кирило-Мефодіївського братства, старшого брата Ганни Барвінок. На початку 1860-х рр. виходять друком його перші поетичні твори.

У 1864-1868 рр. Куліш перебуває у Варшаві, де працює в державних установах і продовжує активну громадську, наукову, літературну діяльність. В цей час поглиблюються його творчі контакти з українською інтелігенцією Галичини, надто з Іваном Пулюєм – високоосвіченим богословом і талановитим фізиком, випускником Віденського університету. Їх об'єднувала спільна мета – перекласти українською мовою і видати Святе Письмо. З цією метою Куліш тривалий час перебував за кордоном: в Австрії, Саксонії, Пруссії, Італії тощо.

Пантелеймон Куліш був дуже емоційною, впертою людиною і мав непростий характер, переживав творчу й світоглядну кризу. Це позначилось на змісті трьохтомника «Истории воссоединения Руси», у якому роль козацтва в історії України оцінювалась негативно, а діяльність Петра I й Катерини II, навпаки, схвалювались. Розчарування і обурення – такою була реакція української патріотичної спільноти на зневажливі випадки проти Тараса Шевченка як співця Коліївщини, що їх містив другий том цієї праці. Природно, що це позначилось на стосунках Куліша з колишніми однодумцями. Все ж він продовжував плідно працювати, займаючись науковою, літературною та публіцистичною діяльністю.

У квітні 1884 року подружжя Кулішів (дітей у них не було) назавжди оселилося на хуторі Мотронівка в просторому затишному будинку, розташованому в саду. Родині належала велика ділянка землі, що стала основним джерелом матеріальних статків. Куліш не цурався фізичної праці, столярував, знався на землеробстві і ковальській справі. В листопаді 1885 року сталося лихо: згорів будинок. У пожежі загинула майже вся бібліотека і рукопис перекладу Біблії.

Після пожежі Куліш перейменував Мотронівку на Ганнину Пустинь. Лише через шість років йому вдалось збудувати тут нову, невелику оселю, яка нагадувала просту селянську хату.

Попри матеріальні і побутові негаразди, Куліш не припиняв активної творчої праці: уклав збірку своїх російськомовних і україномовних художніх творів, які на підставі Емського указу 1876 року заборонила і вилучила із продажу царська цензура; поновив значну частину втрачених україномовних текстів Святого письма; здійснив низку перекладів творів західноєвропейських письменників; створив кілька поетичних творів за східними мотивами тощо.

Наприкінці січня 1897 року подружжя Кулішів відсвяткувало золоте весілля. За декілька днів потому невтомний подвижник української справи застудився, захворів на запалення легенів і незабаром помер. «Ховали письменника, – зауважує літературознавець Євгеній Нахлік з посиланням на свідчення очевидців, – за козацьким звичаєм: до церкви й на місце поховання везли домовину на санях дві пари його улюблених волів, запряжених пугом, у траурних попонах, із хрестом на ярмах, – тих волів, що їх він, бувало, годував хлібом із власних рук; численну похоронну процесію супроводжував хор і два священники, які кожні дві версти почергово читали Євангеліє. У домовину поклали смушеву шапку, папери з олівцем, а на домовину – вінок з барвінку».

Місце свого останнього спочинку Куліш обрав сам. Його поховали неподалік від могили його приятеля і однодумця – Василя Білозерського. Тривалий час за могилами чоловіка і брата доглядала Олександра Куліш, яка померла 1911 року і була похована поруч.

Після встановлення Радянської влади в Україні і припинення політики «українізації» всі три могили були позбавлені офіційної опіки – особи, поховані в них, були оголошені «українськими буржуазними націоналістами». 1933 року під час голодомору вони були осквернені мародерами, а пізніше поновлені і впорядковані місцевими селянами.

Впродовж наступних десятиліть Ганнина Пустинь остаточно занепала і відродилася лише після проголошення незалежності України наприкінці 1990-х років за ініціативи і підтримки тодішнього Голови Верховної Ради України Івана Плюща. Нині тут діє історико-меморіальний музей-заповідник, де відбудована оселя подружжя Кулішів, встановлені їх бронзові скульптури, збудована капличка, відновлені могили трьох визначних діячів української історії та культури. На мармуровій плиті на могилі Пантелеймона Куліша викарбувані його слова: «Зовсім інша була б річ, якби ми єдиними устами і єдиним серцем

трудилися над пробудженням суспільно-національної свідомості України». Ці слова є актуальними й нині.

Привернути увагу користувачів юнацького віку до постаті Пантелеймона Куліша та познайомити із сучасними виданнями, що стосуються його життя та діяльності допоможуть наступні малі форми популяризації літератури.

Кожній бібліотеці або її структурним підрозділам рекомендуємо підготувати *перегляди літератури*: «*Пантелеймон Куліш: письменник, етнограф, мовознавець*», «*Подвижник української ідеї*», «*Я молитись мушу за Україну, за народну душу...*».

Книжкову виставку-вшанування: «*Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин*».

Епіграфом до виставки можуть бути наступні рядки:

*«Не забудеш мене, поки віку твого, моя нене Вкраїно,
Поки мова твоя голосна у піснях, як срібло чисте дзвонить.
На що глянеш, усюди згадаєш твого бідолашного сина;
Туподумство людське, моя нене, від тебе його заслонить».*

П. Куліш

I. Своєрідність світосприйняття, світовідчуття та стилю П. Куліша

II. Народні ідейно-естетичні засади поезії, прози та драматургії

III. Куліш і народна творчість

Пантелеймон Куліш – один з трійці пророків Нової України, кирило-мефодіївців, що провістили постання модерної української нації. Проте нащадки не віддали і половинний борг шани цьому суспільному і культурному діячеві.

За радянських часів П. Куліша вважали запеклим слов'янофілом і буржуазним націоналістом. Його творчість тлумачилася однобоко і була під забороною. Згодом ставлення до цієї багатогранної, різнобічно обдарованої особистості почала змінюватись. У незалежній Україні діяльність та творча спадщина П. Куліша викликає у молоді, що цікавиться літературою та історією значний інтерес, адже його внесок у розвиток української культури є неоціненним.

Навіть короткий перелік доробку Пантелеймона Олександровича є досить вагомим: створення першого українського історичного роману; першої фонетичної абетки для української мови, яка заклала основи систематизованого українського правопису; здійснення першого україномовного перекладу Святого письма; заснування першого українського журналу та друкарні; започаткування українського художнього перекладу; плідна праця в царині фольклористики та етнографії; досягнення у сфері літературної критики; публіцистична діяльність, яка охоплювала обговорення найактуальніших проблем і, зокрема, мала на меті подолання імперських заборон; повернення занедбаних скарбів староруської літератури у вітчизняний культурний обіг.

П. Кулішу були властиві неабиякий розум, інтелектуальний потенціал, далекоглядність, гуманістичний світогляд, велика працездатність. Власними ідеями та звершеннями він випередив свій час.

Одним із шляхів відновлення істини є спростування усталених міфів і висвітлення справжнього образу Пантелеймона Куліша за допомогою різнопланових соціокультурних заходів, присвячених його 200-річному ювілею, під час яких доцільно використати раніше не відомі документи та матеріали.

Для популяризації творчості поета, письменника, громадського діяча, етнографа, перекладача слід відвести важливу роль таким формам роботи як літературні дебати, вечір-знайомство, літературно-мистецький вечір, літературна година.

Рекомендуємо до проведення годину історичної правди **«Пантелеймон Куліш – фундатор українського відродження»**.

Під час проведення заходу варто наголосити, що світогляд Куліша дуже складний. В його основі лежить безперечно ідеологія українського націоналізму, але є в ньому як козакофільські, так і антикозацькі мотиви, є, на жаль, і захоплення Петром I і Катериною II, на підставі чого видатний український учений Сергій Єфремов назвав Куліша «дволиким Янусом». Чи мав він рацію?

Ще молодим в історичному нарисі «Книга о ділах народу українського і славного Війська козацького» (1843) Пантелеймон Куліш висловив жаль із приводу занепаду нашого національного життя, втрати історичної пам'яті, що вже само по собі є трагедією. Національна деградація чи не найстрашніша з усіх деградацій – соціальної, релігійної, політичної, моральної. «З сотні українців, – пише Куліш, – може, один пам'ятає славу прадідів, занехавши їхні звичаї й обряди, не вивчаючи своєї історії. А це національна зрада... Але настане час, коли імена наших славних лицарів, рокотання бандур і наша чудова мова воскресне, а народ стане господарем на своїй землі. Коли українці відчують свою душу, в них виростуть крила, відновиться державність».

Під час заходу варто використати «Повість про український нарід», написану Кулішем 1846 року й за котру його було покарано адміністративним засланням до Тули. У цьому творі читаємо: *«Україна могла б стати самостійною, коли б не зрада української шляхти і не московська політика»*.

1863 рік. У львівській газеті «Слово» надрукований лист Куліша «Голос з України». *«Москва, – писав автор, – горне під себе не тільки всю Русь, а й усю Слов'янщину... Москалі забули, що ті їх академії, якими вони пишаються, заснували київські академіки. У Москві світло знань засвітили ми»*.

Від Куліша вимагали зректися національних патріотичних переконань. Коли письменник категорично відмовився, його звільнили зі служби і шовіністична російська преса ще довго цькувала його.

Куліш відповів на це чотирма творами: поемою «Іродова морока», поезією «Три брати», публіцистичними статтями «Герценів «Дзвін» та «Гадки про святкування осьмих роковин Шевченкової смерті». То була відповідь, гідна великого сина великого народу. *«Централізована напівдика російська держава, створена кривим мечем, – говорить в першій статті, – зайшла в непримириму суперечність із ходом всесвітньої історії, прогресом суспільно-політичної думки і тому невідворотно вичерпує себе. Зверху донизу по всій Московщині бояться волі, правди і науки... це йде від тоталітарного мислення»*.

У другій статті читаємо: *«Два потужні деспоти – лях і москаль – роздерли Україну навпіл. Це лукава політика, це наруга над правом. Скільки крові вищідив москаль з України!»*.

Цей же мотив містить вірш «Три брати». У брата, який вважає себе старшим, *«в грудях... люте серце, він н'є братню кров»*.

Українську національну ідею Пантелеймон Куліш утверджував не лише в поетичних і публіцистичних творах, а й як науковець. Він створив перший український фонетичний правопис, «кулішівку», який згодом прислужився і для друку «Кобзаря» і для журналу «Основа». Буквар Куліша і його читанка «ГраMATка» засвідчили світові власне національне обличчя української культури. У «Пояснювальній записці» до «ГраMATки» її творець писав: *«Найперше діло в отця-матері повинно бути, щоб дитину своєю рідною мовою до розуму довести...»*.

«ГраMATка» Куліша знаменувала собою відродження освіти в Україні. Нею автор нагадував, що Україна має власну історію як держава. Цей підручник з радістю зустріли всі свідомі українці, а Тарас Шевченко у «Щоденнику» записав: *«Як чудово, розумно й благородно складено цей новий буквар! Дай, Боже, щоб він прищепився в нашій бідній народі. Перший вільний промінь світла, спроможний проникнути в невольничу голову»*.

Крім суто літературної, Куліш активно займався перекладацькою роботою: переклав українською мовою «Біблію», «Гамлета», «Короля Ліра», «Ромео і Джульєтту», «Макбета» та інші твори світової літератури і на це теж варто звернути увагу молодих користувачів.

Своє призначення українця і письменника Куліш вбачав у тому, щоб відродити українську націю, виховати свідомих громадян.

Наближаючись до 200-річчя від дня народження Пантелеймона Куліша «правдивого, свідомого творця української літературної мови» доцільно провести **літературний діалог за романом «Чорна рада»**. Також варто звернути увагу на те, що його ім'я повернулось у вітчизняну науку – першочергово як автора «Чорної ради», що переконливо засвідчує шкільна програма.

Епіграфом до заходу можуть бути слова **Т. Шевченка**:

*«Спасибі тобі, Богу милий друже мій великий, за «Чорну раду».
Я вже її двічі прочитав, читаю і третій раз. Добре, дуже добре
ти зробив, що надрукував «Чорну раду» по-нашому...»*

Великий набуток Куліша-прозаїка – роман «Чорна рада» Іван Франко назвав *«найліпшою історичною повістю в нашій літературі»*.

Поштовхом до написання роману були український фольклор і опис ніжинської «Чорної ради» 1663 р. в «Літописі Самовидця».

«Чорна рада» була написана українською і російською мовами, але український текст художньо довершеніший. Обидва варіанти видані 1857 року, тобто на чотирнадцятому році невтомної праці над романом.

Історичною основою «Чорної ради» є події, що відбулися після Переяславської угоди 1654 року. Боротьба за гетьманування після смерті Богдана Хмельницького стала гострою, як ніколи до того. Від різних соціальних груп висунутими на гетьманство були Павло Тетеря, Яким Сомко та Іван Брюховецький. Отже, претендентів було троє, а булава одна. На Чорній раді гетьманом було обрано Брюховецького, який підступно завоював прихильність низів, хоч насправді зневажав їх. Перемігши своїх конкурентів, Брюховецький скарав на горло Сомка та його прибічників.

Також бібліотекарям слід організувати **перегляд міні-серіалу «Чорна рада»** (робоча назва **«Булава для розумної голови»**) з подальшим **обговоренням**. Серіал вперше транслював телеканал УТ-1 у вересні 2000 року. Згодом, 2002 створили фільмо-версію серіалу хронометражем у 2,5 години, яка вийшла на DVD. Телесеріал знімали на кіностудії імені Довженка на замовлення Держтелерадіо, НТКУ та Міністерства культури і мистецтв. Задум телесеріалу з'явився у режисера Миколи Засєєва-Руденка ще 1997 року. Тоді в інтерв'ю українським ЗМІ він описував майбутній серіал як «10-серійний супервестерн, де буде використано новітню комп'ютерну техніку».

Сценарій фільму був написаний досить близько до оригінальної версії Куліша, хоча режисер стрічки все таки зробив певні зміни у порівнянні з першоджерелом; так Засєєв-Руденко увів до стрічки образ Богдана Хмельницького, хоча його й не було у романі.

Основні події фільму розгортаються у тяжкі для України історичні часи й кульмінацією запеклого політичного протистояння стає Чорна рада (1663). На тлі політичних інтриг, несподіваних союзів і зрад розгортається інша сюжетна лінія – любовна... Масштабні батальні сцени, мальовничі національні костюми, відомі й улюблені актори (Богдан Ступка, Олександр Бондаренко, Богдан Бенюк, Руслана Писанка, Радмила Щоголева) роблять фільм привабливим для найширшого кола глядачів.

Фільм надзвичайно актуальний, адже події тих часів багато у чому перегукуються з тим, що відбувається зараз.

Поезія Пантелеймона Куліша – це зафіксоване в поетичних рядках почуття. Його поетичний доробок налічує п'ять поетичних збірок оригінальних творів громадсько-політичного та інтимного характеру, історичні та побутові поеми, збірки: «Досвітки», «Хуторна поезія», «Дзвін», «Позичена кобза», «Хуторні недогарки», до яких увійшли понад десять поем: «Україна», «Маруся Богуславка», «Сторчак і Сторчаниха», «Кумейки», «Грицько Сковорода», «Дон Жуан», «Куліш у Пеклі», «Настуся», «Солониця», «Магомет і Хадиза», «Великі проводи»; а також балади, думки, байки та численні переклади.

Бібліотекарям варто підготувати **поетичну подорож «У праці каторжній, в трагічній самоті»**, присвячену саме поезії П. Куліша, адже значний поетичний доробок охоплює багато тем, але в центрі постійної і незаперечної любові поета є Україна. Багато в чому поетична творчість Куліша співвідносна із творчістю Тараса Шевченка. Єдине, що він не сприймав – це радикалізм шевченківського слова. Бунтарство, гайдамаччина, повстання, всілякі народні зрушення не були

властиві поезії Куліша. Він багато розмірковував над природою бунтарства козаків і дійшов висновку, що козаччина була, мовляв, не тільки «буйним цвітом, а іноді й колочим будяком серед нашого дикого степу». Така позиція Куліша викликала до нього відверту ворожість навіть з боку недавніх прихильників, але Пантелеймон Олександрович прийшов до неї через важкі роздуми, а тому відстоював своє бачення ролі козаччини в історії України із запалом, незважаючи ні на чий авторитети. У своїх висловлюваннях, у поетичних рядках він розглядає Україну значно ширше і намагається відійти від думки, що історія розвитку держави – це історія розвитку Запорозької Січі. Неприйняття козаччини не заважає Кулішу висловлювати повагу до історичного минулого України. У поемі «Настуся» поет згадує Дмитра Гуню, який між Сулою і Славутом бився «п'ять неділь з ляхами»; хороброго Опанаса Обуха, який, помираючи за «рідну Вкраїну» заповідав нащадкам, «щоб ізнов воскресла козацька сила і шляхетським клятим трупом Дніпро загатила». Куліш, попри своє неприйняття бунтарства, бачив, що єдиною силою, яка могла протистояти знищенню України, були козаки, а тому називає їх «козаченьки, батьки мої, крилатії орли мої!», «козаченьки-небожата, молоді мої орлята!». Поет закликає українців не забувати про численні жертви, про кров, що була пролита заради Батьківщини:

*Нехай знають по всім світі,
Як ми погибали
І, гинучи, свою правду
Кров'ю записали.*

Багато поетичних творів Куліш присвятив Україні. У них він висловлював свою синівську любов до рідної землі. Але його вражала пасивність українського народу, байдужість до власної долі. «Невже повіки будеш спати й спати?» – з розпачем запитує він.

У вірші «Стою один» Куліш називає народ «стадом без'язиким», «понури́м вахлаєм», «недолюдком». Та всі ці різкі вислови і негативні оцінки – це тільки з великої любові до волелюбного колись народу, якого загнали в глухий кут життєві обставини.

Пантелеймон Куліш прожив довге життя, зазнав багато розчарувань, але Бог наділив його великим даром – умінням кохати. Чутливе серце поета бриніло від високого почуття і народжувало дивні рядки:

*Я згадую той день і час благословенний,
Як дух твій молодий мене з землі підняв
І побут хуторний, захмарений, буденний,
Огнем твоїх очей живущих осіяв.
Що та вода в казках живу́ща і зцілю́ща?
Жизнь в тебе у очах, блаженна – невмиру́ща.*
«Видіннє»

Кохання вносить відряду у пошматоване серце поета, робить його лагідним і чутливим до краси.

«Українська словесність – діло велике, се нове слово між народами», – писав Пантелеймон Куліш. І кожним своїм твором він шліфував це слово,

захищав його від забуття і знищення. Тож попри все критиканство, якого зазнала творчість Куліша, попри всі заборони, слово славного сина України назавжди залишиться з його народом.

Збірку «Досвітки» (1862 р.), яка була першою і найкращою у поетичному доробку П. Куліша, складала вірші та поеми про історичне минуле українського народу, про визвольну боротьбу українців проти іноземних загарбників (поєми «Кумейки», «Солониця»). Поет уславлює старовину, народних героїв. У поезіях цієї збірки звучить віра у краще майбутнє Батьківщини, любов поета до українського народу і його мови («Заспів»). До збірки увійшли також переклади творів великого польського поета Адама Міцкевича.

У 1882 р., через двадцять років після першої збірки, побачила світ друга збірка Пантелеймона Куліша «Хуторна поезія». Таку тривалу перерву між збірками можна пояснити перипетіями життя поета, його захопленням науковими історичними дослідженнями. У цій збірці відображено змінений погляд Куліша на історичне минуле України. Поет говорить про «просвіщенницьку» діяльність російських монархів Петра I та Катерини II, засуджує визвольну війну українського народу і перебільшує роль культурно-просвітницької діяльності у визволенні його з-під соціального і національного гніту («Ключ розуміння»).

Варто звернути увагу запрошених на захід, що характерною особливістю збірки «Хуторна поезія» є велика кількість епіграм з творів Т. Г. Шевченка. На думку деяких дослідників творчості поета, в окремих випадках П. Куліш, узявши епіграфами слова Кобзаря, ніби намагається спростувати їх у своїх поезіях. Поет відходить від наслідування поезики Т. Г. Шевченка, звертається до віршових форм, поширених у західноєвропейській літературі. Окремі твори збірки присвячені роздумам П. Куліша над роллю мистецтва і митця у житті народу. Цим роздумам присвячені поезії «До музи», «Рідне слово», «Молитва», «Епілог». Особливе місце у збірці посідають поезії «Рідне слово» і «До кобзи». У вірші «Рідне слово» поет стверджує, що тільки рідна мова може бути запорукою повноцінного розвитку української нації. Обравши епіграфом до вірша слова Шевченка «Я на сторожі коло їх поставлю слово», Пантелеймон Куліш не пішов шляхом роздумів про роль поетичного слова у житті народу, як робили його попередники і сучасники.

Художня і наукова спадщина Пантелеймона Куліша велика й багатогранна. Упродовж свого життєво-творчого шляху він виступав як поет, прозаїк, драматург, перекладач, літературний критик, історик літератури, публіцист, фольклорист, етнограф, мовознавець, педагог. І в усіх цих видах мистецтва художнього слова Куліш залишив іскрометні **афористичні висловлювання**. Частина творів Куліша опублікована під псевдонімами: Євген Горницький, Петро Забоцький, Іродчук, Панько Казюка, Козак Белебень, Ничипір Куліш, Ломус, Макаров, Панько Небреха, Необачний, Опанас Прач, Павло Ратай, Денис Федоренко, Панько Хуторний, Данило Ус, Хуторянин. Псевдоніми різні, а спрямування творчості одне: патріотичне, національне. У драматичній поемі «Байда, князь Вишневецький» читаємо:

*Я молитись мушу
За Україну, за народну душу.
Вона в мені і житиме ввік.
Як в Чорне море ллються наші ріки,
Так в сій душі живе добро злилося
І серцем чистим, щирим понялося.
Не вмере вона: воскресне в тім народі,
Що гине ув особицях й незгоді.
Забудеться ім'я моє, а серце
В далекому потомстві одзоветься.*

Воїстину так! Воїстину щирі Кулішеві почуття з-перед півтора століть одзиваються й нині в серцях його нащадків, зокрема і найперше – у серцях української молоді. І ті імпульси йдуть передусім з його крилатих виразів, яким варто присвятити літературну візитку **«Розпущу я думи крилаті на всю Україну»**.

А розпочати цитувати й опрацьовувати «крилатого Куліша» рекомендуємо з афоризмів стосовно його власної персони. Перш ніж почати, варто зразу дати завдання присутнім міркувати, яку саме грань особи письменника розкривають наступні крилаті вирази:

- *Не забудеш мене поки віку твого, моя нене, Вкраїно;*
- *Працюю від зорі до пізньої пори я;*
- *Я не коривсь безбожній суєті;*
- *Світ, правда, честь – оце мої догмати;*
- *Не вдержу в грудях серця огняного;*
- *Я готовий пролити свою гарячу кров за благочестя.*

Запитання до присутніх:

1. *Яким у цілому постає перед нами Пантелеймон Куліш як особистість і на які властивості своєї натури він нам вказує?*
2. *Що можете сказати про світогляд, кредо, вподобання Куліша у світі його афоризмів?*

Продовжити захід за афоризмами Куліша варто розподіливши їх за такими розділами:

1. **Поезія. Лірика.** (В цьому розділі варто обговорити афоризми, що висвітлюють спрямування його художніх творів, їх мотиви, тематику й проблематику);
2. **Історична основа творів;**
3. **Роман «Чорна рада»;**
4. **Рідна мова;**
5. **Біблійні мотиви.**

По закінченні зробити загальні висновки.

Варто пам'ятати, що заходи для молодіжної аудиторії повинні вирізнятися глибиною, високою інформативністю, різноплановістю, що сприяє підвищенню рівня знань та зацікавленості серед юнацтва.

Творча діяльність П. Куліша протягом життєвого шляху була

неоднозначною, змінювалася під впливом зовнішніх обставин. На кожному з етапів набувала нового змісту, форм і характеру, але сталими залишались напрям і концепція її розвитку, що полягали в культурно-освітньому відродженні українського народу. Письменник вболівав за народ, хотів бачити його повнокровною нацією серед інших європейських держав, намагався слугувати українцям своєю творчістю. Майже 57 років невтомної діяльності П. Куліша були спрямовані на піднесення свідомості й національної гідності народу, збагачення його культури, науки, освіти. Він написав близько 50 томів наукових, публіцистичних і художніх праць, з-поміж яких було багато присвячено формуванню національної освіти. П. Куліш у численному творчому доробку якого наскрізною є проблема національної та соціальної долі українського народу, був одним із фундаторів становлення національної свідомості українців. У його роботах висвітлено багато цікавих, плідних ідей, котрі вкрай актуальні й для сьогодення.

П. Куліш одним із перших порушив питання самотності української мови, необхідності її удосконалення до рівня розвинених літературних мов, запровадження рідної мови в школах, видання підручників українською мовою, створення українського періодичного видання, що мало важливе значення для вітчизняної освіти і науки. У поезії «До Ганни Барвінок» поет писав:

*Так, ми на те у наш учбовий мир прийшли,
Щоб мову з мов людських, скалічену, забвенну,
З народних уст узять і в перло возвести.*

Список літератури

«Будьте самостійною силою...». 196 років од народження Пантелеймона Куліша // Слово Просвіти. – 2015. – 13-19 серп. – С. 10-11.

Вертій О. Пантелеймон Куліш і народна творчість. Статті та дослідження / О. Вертій. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1998. – 120 с.

Голубчук Т. П. Куліш «Чорна рада»: протистояння сил державотворення / Т. Голубчук // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2014. – № 19-21. – С. 24-32.

Домбровська Л. Життєвий і творчий шлях Пантелеймона Куліша (1819-1897) / Л. Домбровська, В. Гулак // Вісник книжкової палати. – 2014. – № 6 (215). – С. 36-41.

Жулинський М. У праці каторжній, в трагічній самоті / М. Жулинський // Шкільна бібліотека. – 2009 – № 7. – С. 2-6.

Кумеда О. Пантелеймон Куліш: письменник, етнограф, мовознавець / О. Кумеда // Дивослово. – 2016 – № 3. – С. 42-46.

Лебідь-Гребенюк Є. Жанр щоденника у творчості П. Куліша і Т. Шевченка / Є. Лебідь-Гребенюк // Слово і час. – 2017. – № 3. – С. 16-25.

Лазарева В. Державотворчі погляди Пантелеймона Куліша як об'єкт наукового дослідження / В. Лазарева // Українознавство. – 2013. – № 2 (47). – С. 62-66.

Маковей Є. Пантелеймон Куліш про українсько-московський конфлікт 1658-1659 рр. і сьогоденні паралелі / Є. Маковей // Історія в школі – 2014. – № 8-9. – С. 8-10.

Малега Л. І. Українська література наприкінці XVIII ст. / Л. І. Малега // Історія та правознавство. – 2018. – № 13-14. – С. 58-61.

Педченко В. Деякі риси світогляду й творчого методу Пантелеймона Куліша / В. Педченко // Українська мова та література. – 2013. – № 14. – С. 38-40.

Савченко С. Подвижник української ідеї / С. Савченко // Дати і події, 2019, друге півріччя: календар знаменних дат. – К., 2019. – № 2 (14). – С. 26-30.

Сегеда С. Український пантеон / С. Сегеда. – Київ : Видавництво ТОВ «Балтія-Друк», 2001. – С. 154-158.

Слабошпицький М. Рятівниця Пантелеймона Куліша / М. Слабошпицький // День. – 2015. – 3-4 лип. – С. 22.

Сюй Л. Жанрово-тематична палітра україномовної художньої прози Пантелеймона Куліша / Л. Сюй // Слово і час. – 2014. – № 12. – С. 71-78.

Федорук О. Редакція роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада»: сцена в пекарні / О. Федорук // Слово і час. – 2017. – № 1. – С. 55-69.

Федорук О. Епіграфи в Кулішевому романі «Чорна рада» / О. Федорук // Слово і час. – 2018. – № 9. – С. 56-64.

Цокало О. Подвижник культурного саморозвитку / О. Цокало // Слово Просвіти. – 2014. – 7-13 серп. – С. 11.

Черкаська Г. Пантелеймон Куліш – автор першого українського історичного роману «Чорна рада» / Г. Черкаська // Українське слово. – 2015. – 18-24 лют. – С. 12.

Електронні ресурси:

Куліш Пантелеймон Олександрович [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2019. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 16.07.2019). – Назва з екрана.

Постаті – Куліш Пантелеймон – 1576.ua [Електронний ресурс] // 1576 : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2019. – Режим доступу: <http://1576.ua/people/3580> (дата звернення: 16.07.2019). – Назва з екрана.

Куліш Пантелеймон – Біографія – OnlyArt [Електронний ресурс] // OnlyArt : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – [Б. м.], 2019. – Режим доступу: <https://onlyart.org.ua/biographies-poets-and-writers/kulish-pantelejmon-biografiya> (дата звернення: 16.07.2019). – Назва з екрана.

Науково-практичне видання

***Пантелеймон Куліш – першорядна зірка української
культури: письменник, видавець, редактор***

*Інформаційно-методичні матеріали
до 200-річчя від дня народження*

Укладач **Наталія Іванівна Фенько**

Редактор	<i>С. В. Сичова</i>
Комп'ютерна верстка	<i>О. М. Якубовський</i>
Відповідальна за випуск	<i>С. В. Сичова</i>

Підписано до друку 22.07.2019. 16 стор. Тираж 3 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара
36039, м. Полтава, вул. Гончара, 25а
<http://libgonchar.org>
E-mail: pobugonchara@ukr.net